

НІМЕЦЬКІ ПІДПРИЄМСТВА В ОКУПОВАНІЙ УКРАЇНІ (1941-1944 рр.)

У статті аналізуються причини та умови функціонування німецьких підприємств на окупованій території України, процес розгортання та завершення їхньої діяльності. Надаються дані щодо кількості підприємств по галузях та перелік найбільш значних фірм.

Зміна економічної політики щодо окупованих східних областей після провалу “бліцкрига” призвела у 1942-1943 рр. до відновлення діяльності підприємств не тільки добувної, але й обробної промисловості, причому першочерговим завданням було відновити важку та машинобудівну галузі. Якщо влітку 1941 р. використання потужностей окупованих областей передбачалося тільки після закінчення війни, то на початку 1942 р. було переглянуто цю позицію, і постало нове завдання - забезпечення німецької армії на східному фронті. Затяжний характер війни призвів до перегляду поглядів стосовно місцевого населення: використання трудових ресурсів населення та військовополонених як в окупованій Україні, так і у Третньому райху було з економічної точки зору виправданим, але суперечило попереднім політичним планам Німеччини щодо України. Реальне життя вносило корективи в політику, та здійснення економічних кроків на окупованій території у 1942-1943 рр. відрізнялося від визначеної раніше загальної економічної політики Третього райху щодо України.

В історіографії Другої світової війни та окупаційної політики, зокрема, тема проведення економічної політики на Сході є досить розробленою, як у вітчизняній, так і зарубіжній. Ця широка тема висвітлювалася протягом усього післявоєнного періоду. Натомість питання функціонування іноземних приватних підприємств та фірм досліджувалося, насамперед за браком джерел, тільки поверхово та ілюстративно, комплексного аналізу цієї теми не було зроблено. Можна назвати тільки кілька праць, в яких було здійснено спробу перейти від загального висвітлення економічної політики на Сході до конкретного її втілення в окремих галузях, на окремих підприємствах. У цьому сенсі можна визначити дисертацію Йозефа Верпупа “Цілі і практика німецького воєнного господарства у Радянському Союзі”¹, який проаналізував стан справ по окремих галузях промисловості. Дуже важливим підґрунтям для проведення економічного аналізу заходів на східних землях стала публікація у 1991 р. звіту Господарського штабу “Схід”².

У правовому сенсі тимчасово окуповані області СРСР вважалися не “окупованими землями”, а безпосередньо підпорядкованими райху областями. Створені адміністрації не передавали в райх “окупаційні кошти”, як це було в інших країнах, а податки та відрахування стягувалися безпосередньо до бюджету райху.

Спеціальна директива райхсміністра окупованих східних областей А.Розенберга від 23.01.1942 р. під назвою “Обов’язкова постанова про відбудову промислового господарства у знов зайнятих східних областях”³ передбачала відбудову насамперед найбільш важливих з господарської точки зору областей, які були відносно не пошкодженими та які стали б зародками нового економічного порядку, початком для відбудови великих областей. У цій директиві перераховувалися галузі та підприємства, які підлягали відбудові. До їх числа входили енергетичне та вугільно-рудне господарство, видобуток торфу та паливних сланців, видобуток та переробка нафти,

видобуток марганцевої руди, виробництво каучука, заготівля льону, коноплі та бавовни, транспортні підприємства та підприємства для виробництва транспортних засобів, заводи з виробництва будівельних матеріалів, підприємства щодо виробництва та ремонту сільськогосподарських машин, засобів для видобутку нафти, вугілля, торфа, руди та ін., залізопрокатні, ливарні та сталеливарні заводи, підприємства щодо виготовлення дерев'яних виробів, керамічного посуду і т.д.

Проведення усіх економічних заходів доручалося Східному штабу економічного керівництва (господарський штаб “Схід”), який був створений Герінгом на базі економічного штабу “Ольденбург”. Його основними завданнями були конфіскація та вивіз сировини, продовольства та організація економічної експлуатації захоплених областей.

Дуже важливим для теми є врахування територіального поділу окупованих українських земель у співвідношенні до хронологічного виміру. У дослідженнях цього періоду окупована територія України часто презентується статично, з поділом на райхскомісаріат “Україна”, Генеральне губернаторство, Трансністрію та військову зону. Треба враховувати, що усі ці територіальні утворення не були стабільними у своєму розвитку, а змінювалися відповідно до ходу воєнних подій.

У військовій зоні влада належала військовим, тому на чолі кожного великого підприємства обов'язково був офіцер з Господарського штабу “Схід”. Все управління координувалося штабом. Коли території переходили до цивільних форм управління, підприємства передавалися до економічних служб цих утворень. Таким чином, можна виокремити кілька періодів у функціонуванні кожного підприємства, яке не знаходилося увесь час у військовій зоні: військове управління, передавання у цивільне управління, передавання у військове управління. Відомо, що РКУ був створений вже у серпні 1941 р., але до нього до вересня 1942 р. входило тільки Правобережжя. Уся Східна Україна контролювалася до вересня 1942 р. Господарським штабом “Схід”. Тільки у 1942 р. було здійснено передачу Полтавської, Дніпропетровської областей до РКУ.

Проникнення приватного капіталу в Україну перебачалося великими концернами ще на початку війни. Вже у 1941 р. усі великі підприємства були поділені між ними, але реальний стан підприємств після зруйнувань та евакуації радянських підприємств напередодні відступу Червоної Армії змінив ці плани.

Становище, насамперед на Східній Україні, було катастрофічним. Майже усі великі підприємства були евакуйовані, а те, що не можна було евакуйовати, було знищене. В першу чергу, передбачалося відбудовувати тільки ті підприємства, які могли виконувати поточні потреби фронту. Було б важливим для економічної історії цього періоду співставити дані НДК⁴ щодо знищення радянських підприємств з даними німецьких служб, що проводили огляд цих підприємств на початку окупації та свідчили про жахливий стан речей. Таке співставлення допомогло б з'ясувати реальні масштаби знищень напередодні відступу німецьких військ та проведеної ними відбудовної праці.

Поряд з державними організаціями - військовими та цивільними - економічні завдання Третього райху на окупованих східних територіях виконували багаточисельні монополії. Основні завдання східних господарсько-монопольних товариств (т.зв. “східних товариств”) були схвалені Герінгом ще 27 червня 1941 р., пізніше були розроблені загальні положення їх діяльності. Влітку 1942 р. 16 німецьких монополій створили на окупованій радянській території філії та десятки опікуючих та сприяючих товариств майже у всіх сферах господарства.

Усе захоплене рухоме та нерухоме майно було декларовано як “*особливе майно*” району. Воно не надавалося у власність окремих осіб або монопольних об’єднань, а передавалося до закінчення війни в опіку або в оренду. Передача підприємств в опіку здійснювалося згідно угоди, у якій поручителем виступав Третій райх. Опікуном могла бути окрема особа або фірма⁵. Цікавим є те, що питання про передання підприємств у приватну власність перекладалося на післявоєнний час, а на час війни підприємство-опікун могло розпоряджатися тільки прибутком підприємства. Найбільше німецьких підприємств були залучені до діяльності в окупованій Україні у сфері торгівлі та постачання, що є зрозумілим з точки зору отримання швидкого прибутку.

У добувній промисловості за наказом райхсмаршала від 27.07.1941 р. наприкінці серпня було засноване Горнорудне та металургічне товариство Сходу (“*Berg-und Huttenwerksgesellschaft Ost GmbH*” - ВНО) у Берліні, яке займалося видобутком, первісною обробкою, продажем та розподілом вугілля, руд, які були необхідні для виробництва заліза та сталі, виробів металообробної промисловості, а також збутом виробів обробної промисловості. Це товариство отримало монопольне право експлуатувати заводи вугільнодобувної промисловості та пов’язані з ними ливарні заводи та заводи металообробної промисловості. Товариство мало особий статус та знаходилося під безпосереднім наглядом імперського міністра господарства. Воно мало право передавати підприємства названих галузей за угодою під опіку. Це товариство захопило в Україні вугільну промисловість Донбасу, копальні Криворіжжя, великі металургійні заводи⁶.

Відбудову енергетичної системи було доручено за розпорядженням райхсміністра Шпеєра товариству “*Енергетика на Сході*” (Energiebau Ost GmbH), яке мало різні дочірні товариства, у тому числі акціонерне товариство щодо енергопостачання України (Energieversorgung Ukraine GmbH). Це товариство мало відділення у Києві та Дніпропетровську⁷.

У текстильній промисловості було створене товариство “*Східне волокно*” (“*Ost-Faser-Gesellschaft mbH*” - Ostfaser). Це рішення було здобутком активності Ганса Керла, який був текстильним фабрикантом. В Україні було створено дочірні товариства Остфазер - “*Прядильне волокно України*” (Spinnfaser Ukraine GmbH) та “*Українське волокно*” (Ukraine-Faser-Industrie GmbH), яке мало під своєю опікою 54 українських підприємства текстильної та паперової промисловості⁸.

У харчовій промисловості державною монополією було створене у липні 1941 р. за розпорядженням Герінга Центральне торговельне товариство “*Схід*” з обмеженою відповідальністю для заготівлі та збуту сільськогосподарських продуктів та постачання сільського господарства. Ця монополія контролювалася А. Розенбергом, мала право створювати філії, здавати в оренду підприємства. Головна дирекція товариства знаходилася у Берліні, на окупованій території діяли три головні контори - у Ризи, Борисові та Рівному, які керували окружними та районними конторами цього товариства. До співробітництва було притягнуто понад 250 німецьких фірм. У продовольчому секторі на Сході працювало близько 500 тис. місцевих жителів⁹. Загальний товарообіг (поставки у вермахт, в райх, забезпечення окупованих східних областей) склав за період з червня 1941 до березня 1944 р. близько 3 млрд райхсмарок, які надійшли в казну.

В Україні було створено 11 дочірніх компаній щодо виробництва продовольчих товарів зі 130 філіями. Центральне торговельне товариство разом з

дочірніми компаніями мало влітку 1943 р. близько 7 тис. працівників-німців (усього 30 контор з 200 філіями). Обіг товариства склав з часу заснування до 31.03.1944 р. 5,6 млрд марок.

Під час евакуації товариство вивезло загалом 32 900 вагонів вантажів, у т.ч.:

Зерна, насіння масличних культур, іншого насіння - 22 400 вагонів

Сільськогосподарських машин, інших машин - 9 000 вагонів

Предметів забезпечення та широкого вжитку - 1 500 вагонів¹⁰.

Загальні витрати Центрального товариства станом на 30.04.1944 р. на постачання до окупованих східних областей з метою активізації робіт щодо пуску та забезпечення устаткування місцевих підприємств харчової промисловості, витрат на сировину, товари для населення складали за звітом про діяльність 59 млн райхсмарок¹¹.

У райхскомісаріаті “Україна” за розпорядженням райхскомісара України у грудні 1942 р. були створені також об’єднання з виробництва у кожній галузі промисловості, які контролювали усі підприємства в РКУ.

Станом на першу половину 1943 р. в райхскомісаріаті “Україна” та у військовій зоні функціонувало близько 2,5 тисяч важливих промислових підприємств (окрім військових підприємств та підприємств харчової промисловості). У таблиці 1 наведено дані за промисловими галузями та територіальним поділом. Є відомості про діяльність у травні 1943 р. майже тисячі підприємств у Трансністрії, 54 з яких знаходилися під німецьким управлінням¹².

Велике значення для функціонування підприємств мало створення банківської системи. Ще у листопаді 1941 р. було видано розпорядження райхскомісара Коха про заснування господарських банків у райхскомісаріаті “Україна”. Окрім цих банків, існували також місцеві банки. За розпорядженням від 18.03.1942 р. було створено мережу господарських банків, які мали найбільші капітали. У вересні 1942 р. в райхскомісаріаті України було 17 господарських банків, 200 філій; у лютому 1943 р. - 21 банк, 330 філій.

Усі підприємства повинні були відкрити у банках розрахункові рахунки, усі платежі здійснювалися через банк. Хоча у загальному порядку рахунки у банках бронювалися і ними могли розпоряджатися лише їх власники, в окремих випадках належний німецький нагляд (особливий керівник, уповноважений ЦТО, комендатура та ін.) залишав за собою право санкціонувати одержання грошей з рахунку, за розпорядженням від 8.08.1942 р.¹³

Не дуже багато відомо про діяльність банківської системи у дистрикті Галичина, оскільки він відносився до Генерального губернаторства та мав зовсім іншу структуру управління. Є відомості про функціонування у Львові дочірнього інституту від Крайового Господарського банку у Варшаві¹⁴.

Напередодні відходу німецьких військ проводилася евакуація підприємств, їх майна до тилу. Спочатку підприємства вивозилися до Генерального Губернаторства, потім переміщувалися до Райху. Треба враховувати ще те, що, окрім вивозу матеріальних цінностей, німецькі підприємства майже всюди заздалегідь проводили ліквідацію підприємств, тобто проводили взаємозаліки між постачальниками, замовниками, кредиторами та дебеторами за документацію підприємств, банків тощо. Цей процес продовжувався до квітня 1945 р. Цікавим є те, що підприємці вимагали виплати страхових сум за понесені ними збитки і в деяких випадках такі виплати проводилися. Основною проблемою була відсутність

або недостатня наявність документації підприємств для підтвердження своїх претензій. При цій ліквідації відбувався звіт ліквідаційним службам, які були створені у Райху, про баланс підприємств, прибутки.

Взагалі надприбутки повинні були перераховуватися на користь Райху - це контролювалося відповідними службами. Усі ці кошти йшли на фінансування війни. Якщо враховувати те, що борг Райху складав на початку військової кампанії проти Радянського Союзу 63,5 млрд райхсмарок, наприкінці 1942 р. - 152,2 млрд., а наприкінці 1944 року - 284,1 млрд. райхсмарок¹⁵ (видатки на озброєння складали у 1942 році - 96,9 млрд. райхсмарок, а у 1943 - 117,9 млрд. райхсмарок), то не можна ставити питання про наявність прибуткових коштів на чийсь рахунок - усе було спалене війною. Але не можна і применшувати масштаби прибутків підприємств, враховуючи процеси інфляції та інших чинників. Вони були великими, якщо звернути також увагу на дуже короткий проміжок часу їх існування. Дійсно, інфляція вплинула на розміри прибутків, але це зростання можна та потрібно також пояснити використанням дешевої робочої сили в Україні та у Райху, природних ресурсів, які були привласнені Райхом та розподілені між державними концернами. Якщо не враховувати цих процесів, не можна до кінця уявити, яким був 1943 р. на окупованій території.

При аналізі діяльності підприємств на окупованій території необхідно враховувати також потужний партизанський рух у цей період. Часто, і це зазначається у звітах німецьких господарчих служб, підприємства руйнувалися партизанами та підпільниками, насамперед, це було характерним для партизанських Чернігівської та Сумської областей.

За даними райхсміністра окупованих східних областей, на підприємствах в Україні (без харчової промисловості та військових підприємств) на середину 1943 р. було задіяно понад 400 тис. чол.¹⁶

У цих даних не були відображені також ті, хто був відправлений до трудових таборів та працював як в'язень. Тільки на будівництві шляху від Галичини на південь (шлях СС) у 1942 р. працювало 110 тис. військовополонених, українських та єврейських в'язнів¹⁷. Із полонених комплектувалися робочі команди для ремонту шосейних доріг, залізничних колій, аеродромів, для підземних робіт на Донбасі, будівництва доріг. Якщо у вересні 1941 р. в такі команди було залучено 25 тис. чоловік, то у червні 1942 р. - вже 60 тис.¹⁸ У вугільній промисловості найбільша кількість зайнятих припадає на жовтень 1942 - березень 1943 рр. та складає майже 100 тис. чоловік, з яких до 20 тис. були військовополоненими¹⁹. Яку кількість місцевого населення було задіяно на промислових підприємствах під час окупації - на сьогодні це питання залишається спірним.

На жаль, дуже важко реконструювати історію діяльності окремих приватних підприємств, що діяли на території України. Часто можна отримати тільки інформацію про розташування фірми чи статутний капітал. Багато німецьких підприємств, що діяли в Україні, були новоствореними та існували недовгий час. З'ясування дійсних розмірів їх діяльності залишається завданням на майбутнє, якщо це взагалі є можливим, враховуючи брак джерельної бази. У таблиці 2 надається складений на підставі різноманітних джерел перелік відомих німецьких фірм, які вже існували на початок війни з Радянським Союзом та створили філії в Україні або дочірні підприємства чи мали під опікою українські підприємства. Деякі з них існують і нині. Для подальшого дослідження теми варто було б залучити матеріали архівів окремих підприємств.

Таблиця 1. Кількість найважливіших промислових підприємств (крім військових та харчової промисловості) станом на I половину 1943 року²⁰

Галузі промисловості	Кількість підприємств			
	Райхскомісаріат України		госп. інспекція Південь	разом
	на захід від Дніпра	на схід від Дніпра		
енергопостачання	148	6 (понад 1000 КВт)	39	193
водопостачання			28	28
видобування вугілля	4	-	109	113
видобування торфу	164	19	69	252
інша гірничо-промисловість	25	-	17	42
металургія	248	62	111	421
хімічна промисловість	137	35	43	215
текстильна промисловість	126	55	47	228
паперова промисловість	16	-	1	17
шкіряна промисловість	124	27	28	179
виробництво цегли, кераміки, скла	313	21	100	434
деревообробна промисловість	25 (окрім пилорам)	39	49	113
тютюнова промисловість		3	6	9
інша промисловість	161	-	45	206
Разом	1.491	267	692	2.450

Таблиця 2. Перелік німецьких підприємств та їх інтереси в Україні (скорочений)²¹

назва	німецька назва	місцезнаходження в Україні
АЕГ, Берлін (тов-во загальної електрики)	AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft), Berlin	Харків, турбогенераторний завод ім. Кірова, електромеханічний завод ім. Сталіна
Андреас-Норис Цан АТ (торгівля хімічними та фармацевтичними препаратами), Франкфурт-на-Майні	Andraeae-Noris Zahn AG, Grovhandelges. fur chemische und pharmazeut. Praparate, Frankfurt/M.	Київ
Об'єднання Вестфалія-Дінендаль-Грепель АТ, Бохум; Шюхтерманн та Кремер Баум АТ, Дортмунд; Клекнер-Гумбольд-Дойтцмоторен АТ, Кьольн	Arbeitsgemeinschaft Westfalia-Dinnendahl-Groppe AG, Bochum; Schuchtermann und Kremer Baum AG, Dortmund; Klockner-Humboldt-Deutzmotoren AG, Koln-Kalk	Горлівка, машинобудівельна фабрика

Баумаг, Бремен (бавовняне підприємство)	Baumag, Baumwolle AG Bremen	Херсон, відділення Миколаїв, бавовняна фабрика
Бергер Юліус, підземне будівництво АТ, Берлін	Berger, Julius, Tiefbau AG, Berlin	Миколаїв
Брема, тютюнове виробництво та торгівля ТОВ, Бремен	Brema, Tabakenbau und Handel GmbH, Bremen	Київ
Браун, Бовері АТ, Мангайм	Brown, Boveri & Cie. AG, Mannheim	Дніпропетровськ, частина заводу ім. Молотова
Дегаг, ТОВ, Берлін (німецька торгівля)	Dehag, Deutsche Handels GmbH, Berlin	Луцьк, Київ
Німецько-східноафриканське товариство Варенгольц Оскар, Гамбург-Берлін	Deutsch-Ostafrik. Gesell. S.D. Warenholz Oskar. H. Benequel, Hamburg-Berlin	Золочів
Дортмундер уніон будівництво мостів АТ, Дортмунд	Dortmunder Union Bruckenbau AG, Dortmund	Сталіно, завод ім. Сталіна Київ
Металургійне об'єднання Дортмунд-Гердер АТ, Дортмунд	Dortmund-Horder Huttenverein AG, Dortmund	Єнакієво, металургійний завод ім. Орджонікідзе Сталіно, металургійний завод ім. Сталіна
Фельтен та Гуїллейме Карлсверк залізо і сталь АТ, Кольн	Felten & Guillaume Carlswerk Eisen und Stahl AG, Koln	Дніпропетровськ
Герхард і Гей експедиторське товариство ОВ, Берлін	Gerhard & Hey Speditionsges. mbH, Berlin	Київ
Гутеhoffnungсхютте Обергаузен АТ	Gutehoffnungsh?tte Oberhausen AG	Краматорськ, металургійний завод та стара машинобудівельна фабрика
Генкель ТОВ, Дюссельдорф	Henkel & Cie. GmbH, Dusseldorf	Київ-Дарниця, хімічний завод
Клекнерверке АТ, Дуйсбург	Klockner Werke AG, Duisburg	Костянтинівка, металургійний завод
Фрідріх Крупп АТ, Ессен	Fried. Krupp AG, Essen	фабрики с/г машин у Бердянську, Дніпропетрівську, Сімферополі лісопільні заводи в Орозеві, Шмигі, Києві Краматорськ, Ново-Краматорський завод ім. Леніна Маріуполь, ливарні Азовсталь I і II; трубопрокатний завод ім. Куйбишева
Маггі, Відень	Maggi, Wien	Київ, харчове підприємство

Маннесманрьюрен унд Айзенхандель ТОВ (торгівля трубами та залізом)	Mannesmannrohren u. Eisenhandel GmbH	Дніпропетровськ Київ
Міттельдойче Штальверке АО та Райхсверке АО для підприємств Германа Герінга	Mitteldeutsche Stahlwerke AG und Reichswerke AG für Berg- und Huttenbetriebe «Hermann Goring»	Дніпро-сталь ТОВ Дніпропетровськ, металургійний завод ім.Петровського та коксохімічний завод ім.Калініна, металургійний завод ДСМО, завод ім.Леніна; Ніжнедніпропетровськ, металургійні заводи ім.Комінтерна І-ІІІ, металургійні заводи ім.Карла Лібкнехта та ім.Артема; Кам'янське, металургійний завод Кам'янське
Олімпія виробництво конторських машин ТОВ, Ерфурт	Olympia Buromaschinenwerke GmbH, Erfurt	Київ
Осрам ТОВ, Берлін (постачання та продаж електричних ламп)	Osram GmbH, Berlin (Herstellung und Vertrieb von elektrischen Glühlampen)	Київ
Отто Штумпф ТОВ, Ляйпціг (торгівельне товариство хімічних та фармацевтичних препаратів)	Otto Stumpf AG, Leipzig, Erholi (Handelges. für chemische und pharmazeut. Präparate)	Луцьк
Зігенер машиненбау ТОВ	Siegener Maschinenbau AG	Дніпропетровськ, частина заводу ім.Ворошилова
Сіменс-концерн	Siemens-Konzern	Львів Київ, ремонтний завод, кабельно-дротовий завод, завод под встановленню обладнання Сталіно, підприємство з ремонту та виробництва електрообладнання для гірничої галузі
Штальфенстербау ТОВ, Баутцен/Саксонія	Stahlfensterbau GmbH, Bautzen/Sachsen	Костянтинівка, виробництво сталених вікон та дверей на заводі у Костянтинівці
Штальверке Брауншвайг ТОВ	Stahlwerke Braunschweig GmbH	Ніжнедніпропетровськ, заводи ім.Кайдацького та Деталь-Буд Запоріжжя, завод Запоріжжя з професійною школою Запоріжсталь, Дніпросталь

Ферайнігте Штальверке ТОВ, Дюссельдорф	Vereinigte Stahlwerke AG, Dusseldorf	Макіївка, завод Макіївка, Київ, Рівне
Вестфальська телефонна індустрія, Гамм, Вестфалія	Westfälische Drahtindustrie, Hamm/Westfalen	Київ, фабрика виробів з металу; цвяхова фабрика; штампувально- підшипникова фабрика

¹Werpup J. Ziele und Praxis deutschen Kriegswirtschaft in der Sowjetunion: 1941 bis 1944; dargestellt an einzelnen Industriezweigen. - Bremen, 1992.

²Die deutsche Wirtschaftspolitik in den besetzten sowjetischen Gebieten 1941-1943: der Abschlussbericht des Wirtschaftsstabes Ost und Aufzeichnungen eines Angehörigen des Wirtschaftskommandos Kiew / hrgs. und eingeleitet von Rolf-Dieter Muller. - Boppard am Rhein, Boldt, 1991.

³Загорулько М.М., Юденков А.Ф. Крах плана "Ольденбург" (о срыве экономических планов фашистской Германии на оккупированной территории СССР). - М., 1974. - С.53-54.

⁴Надзвичайна державна комісія з встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників і заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам та установам СРСР. Документи НДК стосовно України зберігаються частково по обласних архівах, але у повному обсязі лише у Державному архіві Російської Федерації.

⁵Загорулько М.М. - С.161-162.

⁶Ветров І.Г. Економічна експансія третього рейху в Україні 1941-1944 рр. - К., 2000. - С.61, 62.

⁷Російський державний військовий архів, ф.1464, оп.1, спр.30, арк.162.

⁸Bundesarchiv-Militararchiv Freiburg (далі - ВА-МА), bestand RW 31, akte 205, vl.70.

⁹ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.241, арк.5.

¹⁰Преступные цели - преступные средства. Док-ты об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-44 гг.). - М., 1968. - С.351-353.

¹¹ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.241, арк.8.

¹²Там само.

¹³Державний архів Чернігівської області, ф.р-3456, оп.1, спр.473, арк.39.

¹⁴Die Bankwirtschaft. - 1944-1945.

¹⁵Bettelheim C. Die deutsche Wirtschaft unter dem Nationalsozialismus. - Munchen, 1974. - S.326, 327.

¹⁶ВА-МА, bestand RW 31, akte 260: Berlin, 14.2.44.

¹⁷Kuczynski, Thomas. Entschadigungsansprueche fuer Zwangsarbeit im "Dritten Reich" auf der Basis der damals erzielten zusaetzlichen Einnahmen und Gewinne. Stiftung fuer Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts, Universitat Bremen, 1999. - С.29.

¹⁸Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.) - К., 1999. - С.206.

¹⁹Пентер Т. "Робота на ворога" чи "примусова праця" у вугільній промисловості Донбасу під час окупації 1941-1943 рр. // Український історичний журнал - 2005. - №1. - С.37.

²⁰ВА-МА, bestand RW 31, akte 260: Berlin, 6.9.1943.

²¹При складанні таблиці були використані фонди Бундесархіву у Берліні (R 7) та Фрайбурзі (RW 31), Російського державного військового архіву (ф.1464), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф.3206) та ін.

Дубик М.Г. Німецькі підприємства в окупованій Україні (1941-1944 гг.).

В статтє аналізуються причини і умовия функціонування німецьких підприємств на окупованій території України, процес розвертвання і завершення їх діяльності. Подаються данніє о кількості підприємств по отраслях і перелік найбільше значимых німецьких фирм.

Dubyk M.H. German enterprises on the occupied territory of Ukraine (1941-1944).

The reasons and conditions of German enterprises functioning on the occupied territory of Ukraine, the process of starting and finishing their activities are analyzed in the article. The data on the quantity of enterprises according to the branches and most outstanding German firms is given.